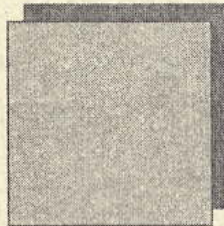

УДК 39

ISSN 1409-6404

Е Т Н О Л О Г ETHNOLOGIST

11

Скопје - Skopje
2005

Етнолог	год. XII	бр. 11	стр. 1-257	Скопје	2005
---------	----------	--------	------------	--------	------

НАРОДНОТО ГРАДИТЕЛСТВО НА ШОПСКАТА ЕТНИЧКА ЗАЕДНИЦА ВО ИСТОЧНА МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Шопската етничка заедница се наоѓа во северозападниот дел на Република Македонија. Покрај тоа што еден дел од шоплукот е во Македонија, исто така, еден поголем дел се наоѓа и во политичките граници на денешна Бугарија и на денешна Србија. Во трудов ќе стане збор за карактеристиките на градителството на шопското население во Република Македонија.

Клучни зборови: Шопи, Шоплук, народно градителство, живеалишта, куќи, селски населби.

Шопската јужнословенска етничка заедница се поврзува со територијата на централниот дел на Балканскиот Полуостров. На територијата на Република Македонија како *шопски* се означени пределите: *Козјачија*, селата на јужните падини од планината Козјак, североисточно од Куманово; *Средорек*, помеѓу Пчиња и Крива Река, *Крайовско*, околината на градот Кратово; *Кривојаланечко*, во горниот тек на Крива Река; *Осоговија*, високиот јужен планински дел од Осоговските планини (Цвијић, Јован: 1987, 61); *Пијанец* и *Малешево*, во горниот тек на реката Брегалница. Како мали групации на населби со шопско население се *Радовишки Шоплук*, на високите јужни делови на Плачковица и *Брдија*, на јужните делови на Огражден; во *Злетовско*, во населбите на повисокиот дел од сливот на Злетовска Река (Malinov, Zoran: 2001, 21-39). Источниот дел од Струмичко поле (ново Село, Ново Коњарево), на падините на планината Огражден се наоѓаат неколку шопски села: Бадилен, Барбарево, Бајково и Стиник, чие население мигрирало од Малешево (Јаранов Д: 1978, 137).

Поголемиот дел од кратовските села се населени со шопско население, особено планинските села од Осоговските планини, а како гранични села во овој дел се сметаат Близанци, Талашманце, Тополовиќ, Вак'в, Шопско Рударе и Коњух (Malinov, Zoran: 2001, 21-39), каде се издвојуваат последните три како посебна целина, Криворечие, како подпределска етничка целина со селата: Страцин, Тополовиќ, Вакуф, Коњух, Пендаќ, Димонци и Шопско Рударе (Светиева, Анета: 1992, 10).

Во Средорек, во текот на левата страна на реката Пчиња кои во 19 век се вбројувале во шопски села, тие по своите културни карактеристики се приближиле кон полските села: Војник, Стрезовце, Бељаковце, Довезенце, Јачинце, Мургаш, Кутлибег, Новоселане, Скачковце, Орашац и Зубовце. Во Козјачијата од левата страна на реката Пчиња се Клечевци, Младо и Старо Негоричане. Во Кумановско Поле се: Косматац, Скачковце, Новоселане, Клечовце. Исто така и Јужните делови на Овче Поле: Горобинци, Дорфулија, Ерцелија, Мустафино, Пеширово. Врз основа на споменатите делови од етничките предели можеме да констатираме дека шопската етничка заедница зазела еден широк појас од источниот дел на Македонија, за кој можеме да одредиме некои заеднички особености во поглед на развојот на живеалиштата и нивните карактеристики.

Шопското население во последните неколку векови мигрирало од планинските населби кон полските подрачја, што создало мешање со другите етнички заедници. Притоа настанале промени во однос на народното живеење. Носијата како средство за етноидентификација претрпувала промени и влијанија во начинот на изработка и нејзината форма, при што биле зачувани некои елементи околу колоритот и декорацијата (Здравев, Ѓорѓи: 1996, 219), додека во одредени предели биле констатирани влијаниа во говорот (Видоески, Божидар: 1996), обичаите, како и врз формата на живеалиштата.

Во териториите каде што доминира населението со шопско потекло, поради постојаните миграции на оваа етничка група, се формирале одредени востановени типови населби и живеалишта со одредени просторни карактеристики и начини на градење, кои биле прилагодени на локалните теренски услови.

Населбите каде што живеат шопите, во најголем дел припаѓаат на планински и подпланински - ридски населби, најчесто од збиен тип (Овче Поле (Трифунски, Јован: 1964, 611-621), Кумановска област (Трифунски, Јован: 1974, 195-203), Малешево, Пијанец), но во средината на 19 век се формирале и населбите од разбиен тип (Кривопаланечка област) (Трифунски, Јован: 1980, 232), источно од долината на Пчиња, населбите од масивот на Осоговските Планини (Џвијић, Јован: 1987, 58). Населбите во Кривопаланечко и Кратовско биле познати како рударските центри, на кои им останале и имињата (Саса, Шлегово, Шталковица и др). Некои маала кај разбиениот тип селски населби се раселувале, така што жителите се ориентирале кон едно маало, кое со текот на времето се формирала населба од збиен тип.

Населението во најголема мерка се занимавало со сточарство (Џвијић, Јован: 1987, 88), земјоделство, рударство и др. Обработливите површини биле надвор од населбите, во подпланинските ридски терени, каде што преку летото граделе привремени живеалишта - *кошари*.

Од кривопаланечко, кратовско и кочанско, по пат на миграции, шопско население се доселило и во Радовишко кон крајот на 17 и почетокот на 18 век, и тоа во подгорјето на Плачковица, на надморска височина од 1300 м. Тие со себе носеле свои етнички белези, што се однесувало, покрај другото, и на формата и начинот на градењето на живеалиштата. При доселувањето населението било растурено по ридовите, групирани по родови - *ќокови* (Кличкова, Вера: 1972, 50). Притоа, селата кои биле населени од повеќе места се нарекувале *збирски* села. Селските населби биле формирани најчесто од три маала.

Дворното место во населбите каде што доминира шопската етничка група, во најголем обем се лоцирани во планинските предели. Во овие планински населби не се граделе огради околу дворното место (Коњух - Кратовско, Кривопаланечко). Притоа занимањето со сточарството, ја создало потребата од градење трла на местата на планинските пасишта, додека дворното место го исполнувале градби кои биле во функција на секојдневните потреби на семејството. Се граделе амбари, штала најчесто во близина на куќата, фурна (покривана со камени плочи или слама) (Козбунар), кокошарник, кочина, кошара (за складирање млечни производи, ковчези и др. - Пијанец), кош (*кочак* - Кратовско), а поретко и бавча на влезот од куќата (Коњух - Кратовско),

гумно (Овче Поле). Амбарите доминирале во дворот, а најголеми се граделе во полските населби, каде родот бил голем, а над амбарите бил граден чардак (Овче Поле, Струмичко Поле).

Со миграциите на шопското население од планинските кон полските села, бројот на стопанските згради се зголемувал поради занимавањето на семејството со земјоделие во поголем обем, и напуштање на сточарството како главно занимање. За потребите на семејството, се чувале по неколку грла.

Додека сточарството било доминантно занимање, според народната традиција, многу родови граделе по две куќи - *зимска*, во селата каде живееле и *лејтна*. Во периодот на завршувањето на летото се спуштале со санки, со кои ги носеле млечните производи од летните куќи во селата. Притоа била забележана појавата на групирање на сточарските колиби од одредени планински населби во Пијанец (Разловечки), во Малешево (Ратевски и др), кои го добиле името според најблиската населба, а се нарекувале и според местоположбата - *дебелоридски* (Двориште - Малешево) или фамилијата која ги користи - Делиоски, Тренчески - (Двориште - Малешево), Аврамовски (Ратевско - Малешево).

Ова било возможно со организацијата на родовските маала, каде што биле вклучени семејствата - *тајфа*, *мнозина*. Со тајфата раководел најстариот домаќин, додека со домаќинството и женските работи раководела домаќинката.

Народното градителство на шопската етничка заедница се формирало во зависност од општествено - економските услови и локалните традиционални сфаќања за формата на живеалиштата и еволуцијата на економските објекти. Најинтензивно се развивало во периодот на 19 и почетокот на 20 век, при што се востановиле одредени традиционални форми на живеалишта.

При проучувањето на генезата на живеалиштата во Македонија живеалиштата од населбите во Радовишки Шоплук (Шипковица, Козбунар, Вртешка, Ново село и Шаинташ), Кратовско, Пијанец, Малешево, Козјачија, кои биле едноделни, приземни - *приземљуша* (Цвијић, Јован: 1987, 84) со едноставна градба, можеме да констатираме дека оваа форма се задржала во еден долг временски период се до почетокот на 20 век. Тоа значи дека нејзината форма и конструкција ги задоволувале секојдневните потреби на семејството. *Колиби* и *кошари* покриени со слама, слични на сточарските живеалишта во планините, биле карактеристични за Малешево, Пијанец, Славиште, Осоговијата и др. Тие биле градени од камен и прачки, каде што живееле луѓето и животните. На средината било поставено огништето, на земјен под. Оваа традиционална форма на градење се задржала до денес, при градбата на стопанските згради.

Кај едноделното живеалиште, просторот за луѓето се нарекувал *ј'р* (Подареш - Радовишко Поле), или просторот покрај огништето каде што спиеле возрасните се нарекувал - *најланик*, а младите спиеле на другата страна на *кајшииџе* (Цвијић, Јован: 1987, 84).

Првичните живеалишта имале по една просторија (Саца - Пијанец; Кривопаланечко) или подоцна по две. Затоа во народната терминологија се нарекувале *едночелна* или подоцна кога се формирала и втора просторија - *двочелна*, или според материјалот за покривање од снопови слама се нарекувала - *сламеница* (Кличкова, Вера: 1972, 50). Истото се однесува и на селата од Радовишко Поле: Ораовица, Јаргулица, Подареш и Тополница.

Во еволуцијата на развојот на живеалиштата, приземното живеалиште покрај куќата и одајата, добива повеќе простории, (Талашманци-Кратовско). Приземната повеќеделна куќа се формирала кога на едноделната се додавале од предната страна, мали простории - одајчиња и трем (Пеширово - Овче Поле, Довезенце - Средорек

(Намичев, Петар: 1999, 62), Малешево), или се формирало просторно решение со амбар во тремот (Шипковица - Радовишки Шоплук, Пијанец). Пондилата останале во стариот простор, како и просторот со огништето - *соа (совл'к)*, со подигнато ниво на подот за триесетина сантиметри. Целокупната организација на живеалиштето останала иста како во едноделната првична куќа, каде во одајчињата се спиео или кога еден од браќата формирал ново семејство спиео во едно од нив. Овој начин на организација на живеалиштето се задржал во 19 и во првата половина на 20 век.

Подоцна, повеќеделната приземна куќа добива трем или чардак, додека стрмниот планински терен овозможил вкопување на подрумска просторија - *изба* (Коњух-Кратовско, Мустафино - Овче Поле, Шипковица - Радовишки Шоплук).

Куќите *чардаклии* во приземјето имале просторија за стоката со *јасли* - која се нарекувала *и'јр* (Подареш- Радовишко Поле), или *земник* (Ораовица- Радовишко Поле), додека просторот на тремот во приземјето се нарекувал - *џорџи* (Подареш - Радовишко Поле).

Куќата со приземје и чардак на катот се покажала како модел кој го применувале повеќе етнички групи во Македонија. Овој тип се градел со отворен (Двориште, Будинарци - Малешево) или затворен (Разловци - Пијанец; Малешево) чардак. Чардаклијата била градена најчесто во полските (Мустафино, Горобинци - Овче Поле; Клечовце - Кумановско Поле; Шопје - Пијанец) и ридските населби (Старо Негоричино - Козјачија; Габрово, Свегор- Пијанец), а подоцна овој тип бил граден и во планинските населби (Бадилен, Бајково - Струмичко; Пијанец) (Намичев, Петар: 2002, 15). Во приземјето имало помошни простории - *изба*, за складирање на храна и *воловарник* - простор за чување на стоката (Шопско Рударе - Кратовско) (Намичев, Петар: 1995, 86). Голем дел од просторот на чардакот бил претворен во амбар за складирање жито (Подареш - Радовишко Поле).

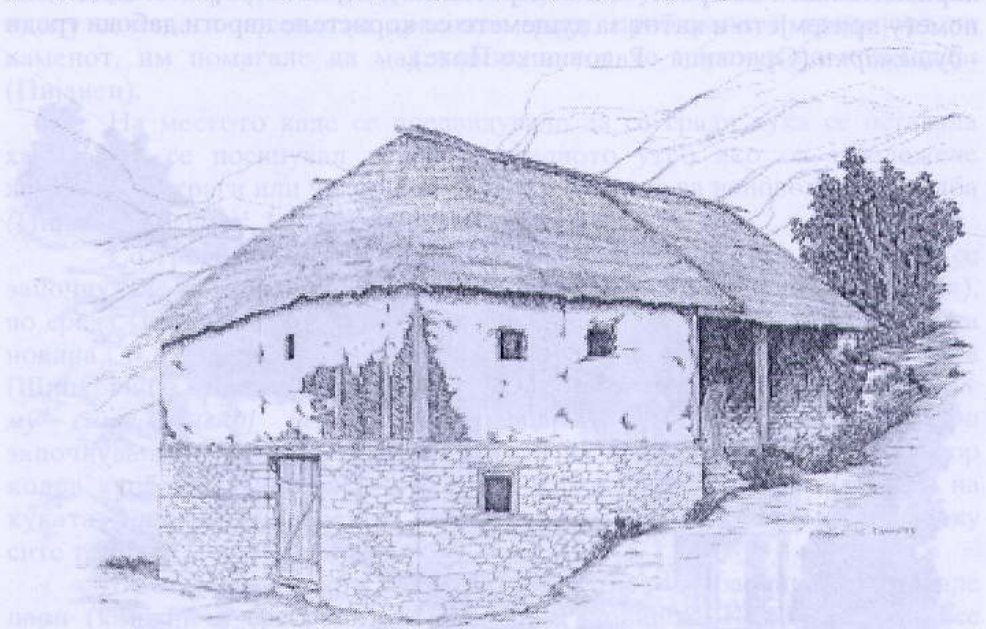
Братските куќи претставувале просторен модел на живеалиште, каде што поради структурата на семејните заедници, просторот на живеалиштето бил поделен на повеќе независни целини во еден габарит (Шопско Рударе - Кратовско, Козбунар - Радовишки Шоплук, Подареш - Радовишко Поле). Притоа, бил забележан пример за постоење на две огништа изградени едно покрај друго во една просторија - *куќа*, што говори за делбата на браќата во една поширока заедница (Светиева, Анета: 1992, 16).

На тој начин се добиле голем број на просторни решенија кои биле прилагодени на одредени примарни потреби на семејствата, што се однесува на бројот и големината на просториите, ориентацијата, конструкцијата и ентериерното уредување.

Ентериерното уредување на живеалиштата најчесто се применувало кај одаите, на таванот со едноставни обработени и профилирани штици, со прикажано стилизирано сонце (Шипковица - Радовишки Шоплук; Пијанец; Пехчево - Малешево), на рамките од долапите (Ораовица - Радовишко Поле; Малешево), декорацијата на челата на внатрешните врати (Козбунар, Шипковица- Радовишки Шоплук, Подареш, Радовишко Поле), на покуќнинските предмети, на држачи за лажици (Шипковица- Радовишки Шоплук), дрвени ковчези

(Козбунар- Радовишки Шоплук, Пијанец, Малешево), столчиња (Пијанец), рафтовите на сидовите (Пијанец) и др. Капата на огништата, во зависност од употребениот материјал се изработувале од вертикални штици, со полукружна форма во основата (Шипковица - Радовишки Шоплук) или со дрвена конструкција перемачкана со кал (Козбунар, Шипковица - Радовишки Шоплук, Подареш - Радовишко Поле).

Надворешното обликување на живеалиштата и економските градби содржи скромна геометриска декорација на дрвените носечки столбови (Пеширово - Овче Поле, Подареш, Ораовица - Радовишко Поле, Козбунар; Пијанец), на *шабанче* (Средорек), на делови од амбарите, надворешните врати со едноставна профилација на дрвените конструктивни елементи (Кратовско, Пијанец), со декориран надвратник (Шопско Рударе - Кратовско; Пијанец), со декорација на челото на баџата од покривот (Талашманци - Кратовско, Ораовица - Радовишко Поле), на оградите од чардакот (Ст. Негоричино - Козјачија, Скачковце - Кумановско Поле), врз рамките од надворешната страна од прозорците (Подареш - Радовиш), над прозорниците (Пијанец) и др.

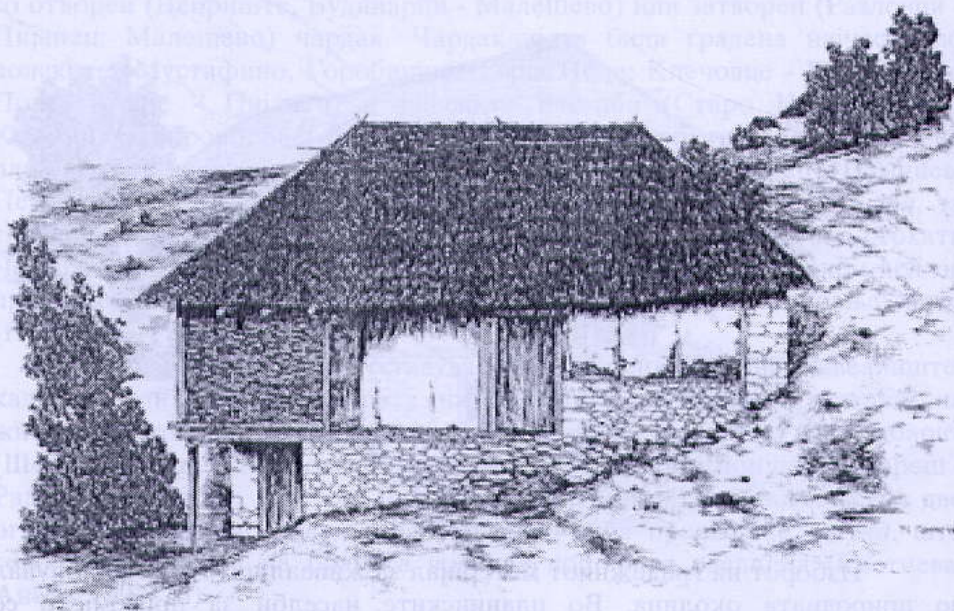
Изборот на градежниот материјал за живеалиштата се вклопувал во природната околина. Во планинските населби за приземјето се употребувал каменот, додека катот се градел во бондручен систем со сидови од плет или керпич (во полските села).

Во Ораовица носеле дрва од Плачковица, јасика од месностите Смиљанска Река, Лева Река, а даб од планината Готен, од месноста Орлин камен носеле предходно исцепен, црн и син камен (Ораовица). Во куќата не се ставало бел камен, затоа што не дозволувале мајсторите (Ораовица). Каменот бил носен од околните депонии¹ или од околината

¹ Каменот се носел во Тополовик од месноста Голак, во Талашманце од Куќетане (Кратовско);

на куќата, додека дрвото се сечело и транспортирало од околните букови шуми².

При градењето, тајфите применувале одредена градителска терминологија која се сочувала, и применувала од локалното население, прилагодена на постоечката. Бондручните сидови биле градени со систем на вертикални и хоризонтални греди споени на одредено растојание, каде сидовите се исполнувале со плетени гранки - *йлейеница*, кои се испреpletувале помеѓу вертикалните носечки изделкани гредички - *колчети* (Пијанец). Притоа, од внатрешната и надворешната страна конструкцијата била премачувана со смеса од овесна слама и кал (Намичев, Петар: 2002, 20). При градбата на стопанските објекти кога преградите кај амбарот или кошарата не се премачкувале со смеса од кал и слама се нарекувале - *йлейак*. Главните носечки греди се нарекувале *йавански* (Кратовско), *йабани* (Јачинце - Средорек), а како подлога над камените сидови се ставале носечките греди - *йаванарки* (Ораовица), вертикалните од покривната конструкција - *йойази*, *йойове* (Ораовица), а хоризонталната на врвот - *било* (Кратовско), *йојанџа* (Ораовица) додека помеѓу приземјето и катот за душмето се користеле цврсти дабови греди - *душмарки* (Ораовица - Радовишко Поле).

Над косите греди - *чаџми* (Кратовско, Ораовица) - *маџи* (Средорек), се поставувале дрвени летви - *лаџми* (Кратовско) - *йарџи* (Средорек), над кои налегнуваат снопови од слама - *чуканица* (Кратовско), со што се заокружува формата на покривот Ѓ *манаила* (Намичев, Петар: 1999, 66) или *чаџија*. Во Пијанец над хоризонталните греди - *марџаци* налегнувале керамидите или сламата.

Во Радовишки Шоплук градителите потекнувале од Кривопаланечко или биле локални мајстори, кои ја задржале

² Дрвото се носело во Тополовиќ од месноста Боровиќ, во Талашманце од соседното село Нежилово (Кратовско)

традиционалната форма на живеалиштата, бидејќи нивното движење при градењето најчесто се одвивало во предели каде имало доселеници од шопската етничка група, најчесто од Кратовско, Кривопаланечко, Штипско, Радовишко, Кумановско и др.

Во Пеширово (Овче Поле) се споменуваат локални мајстори кои граделе во своето село. Во Кратовско и Средорек (Јачинце) се споменуваат мајсторски тајфи кои граделе живеалишта од Кривопаланечко, но и локални мајстори кои работеле во своите села и соседните (Шопско Рударе - Кратовско). Во Ораовица забележани се мајстори за амбари од Робово (Малешево). Во Пијанец најбројни се податоците од информатори за работата на градителски тајфи кои потекнувале од Кривопаланечко.

При градењето се почитувале одредени обичаи кои биле во прилог на успешното градење и понатамошното живеење на семејството во живеалиштето. Со градењето најчесто се започнувало напролет, за во летниот период да се привршат сите завршни работи околу новото живеалиште. Притоа, на домаќинот во селото му помагале сите соселани, околу сечење и носење на дрвените греди, прибирање и транспорт на каменот, им помагале на мајсторите, а тоа се нарекувало - *анџарија* (Пијанец).

На местото каде се предвидувало да се гради куќа се оставала храна или се посипувал пепел, а следното утро ако се забележеле животински траги или чекори, местото се сметало за неповолно за градба (Пијанец) (Larović, Lasta: 1995, 82).

Со градбата, односно со копањето на првиот темел, најчесто се започнувало од источната страна, во понеделник (Ораовица, Шипковица), во среда (Шипковица - Радовишки Шоплук), во четврток (Ораовица), на новина (Ораовица), при што се почествувало со вино и ракија (Шипковица- Радовишки Шоплук). Домаќинот стоел до темелите - *да не му сѝави некој нешѝо* (Ораовица - Радовишко Поле). При започнувањето на градењето на куќата на темелите, главниот мајстор колел курбан - јагне, овен или друго животно, на источната страна на куќата - *на оџрејо* (Ораовица). При колењето со крвта се поминува преку сите темели (Пијанец).

Во темелите покрај главата од животното (Ораовица), се ставале пари (книжни и сребрени) (Ораовица- Радовишко Поле; Пијанец), се ставало шишенце со зејтин (100 гр- Пијанец), со писменце со информација за тајфата (Шипковица), кој и кога ја градел куќата (Ораовица), а поп не се викал (Ораовица). Парите фрлени во темелот ги земал мајсторот (Ораовица). На домаќинот му се давал крст со крв од јагнето (Шипковица).

На една од завршните греди на куќата се ставало дрвено крвче, крпче (бело) и родно дрво, кои се чувале додека не се покриела куќата, заради верување во заштита од непознати сили и верување за раѓање на многу деца во куќата (Пијанец).

При правењето на чатијата на билото се ставал дрвен крст, сливова гранка - *зеленко*, при што мајсторот благословувал: *да е жив домаќиноѝ, дава ракија домаќиноѝ, да има најредија во куќаѝа, ѝоџодија да има во мајсѝороѝа, аирлија да е куќаѝа* (Ораовица); *дар кој донесе берикаѝиварсан, да е жива сѝокаѝа, да му е здравје на ѝајфаѝа,*

џолем берикетѝ во ѝоле да има, џосѝод да ѝомоџне (Ораовица). Даровите кои се носеле до два дена после денот на покривањето (Пијанец) ги делеле мајсторите (Ораовица), а домаќинот давал ручек за гостите и тајфата (Пијанец).

При влегувањето во новата куќа како момент кој се смета за опасен за пореметување на опстанокот на семејството и долготрајноста на живеалиштето, се применувале одредени обредни дејствија. Најчесто се влегувало на новина, наутро, кога се внесувале покуќнинските предмети - *баџажоѝ*, од старата куќа (Саса-Пијанец). Машко здраво дете кое што има мајка и татко го палело огнот во новата куќа, при што се подготвувале традиционални локални јадења (Пијанец). Првата вечер во новата куќа спиел и еден од роднините (Пијанец).

Обредните активности кои се применувале од изборот на местото за градба, отпочнување со градбата, ставањето на чатијата, па се до вселувањето во новото живеалиште, биле со цел верување во принесувањето на жртва и прилозите за успешен опстанок на семејството и градбата, за развој на семејната заедница и одбрана од сите негативни влијаниа кои можат да и наштетат.

* * *

Врз основа на теренските истражувања во последниве децении во оваа област може да се констатира постоење на основните етнографски одлики на материјалната и на духовната култура на шопското население. Тоа се однесува на формата на носијата, народното стопанство и градителство, на обредните форми од народниот живот, како дел од живиот фолклор (Светиева, Анета: 1992, 16).

Со миграциите на населението, народното градителство претрпувало одредена трансформација, каде се менувала природната околина, топографијата, позицијата на населбата, и со текот на времето одредени конзервативни етнички сфаќања претрпувале деформација и се прилагодувале на новата околина и етничките промени. Тоа се однесува на традиционалните сфаќања за формата на градбата, за користењето на просторот на живеалиштето и за стопанските градби. Оваа теорија можеме да ја потврдиме со трансформацијата на првичните едноделни живеалишта и приземните повеќеделни живеалишта со вкопан подрум од планинските населби со чија форма се идентификувала шопската етничка заедница, а која подоцна се трансформирала во затворена куќа со кат (во планинските села) или чардаклија како отворена куќа (во полските села). На тој начин, првичните форми на живеалишта од планинските населби не се пренесувале како тип во новонастанатите населби, туку ги прифаќале локалните традиционални форми на живеалишта во веќе постоечката населба. Сепак, можеме да констатираме живеалиште изградено од камен, едноделно и подоцна повеќеделно, покриено со слама, најчесто градено во планинските предели (Кривоаланечко, Кратовско, Козјачија, Радовишки Шоплук) и подоцна со вкопан подрум (Кратовско, Радовишки Шоплук) претставува типичен модел на живеалиште на шопското население.

Прилагодување на локалните сфаќања се однесува и на прибирањето на материјали за градење од околината, начинот на нивната обработка, при што помагале сите куќи во селото, при обичаите околу

градење на живеалиштето, при градењето на куќите каде се воедначила надворешната и внатрешната обработка, со декорација слична на околните живеалишта. Кон сите трансформации на формата, просторното обликување, техниката и технологијата на градбата, големо влијание имало потеклото на градителските тајфи и сите влијаниа што ги носеле со себе. Покрај големото градителско искуство што тие го носеле и пренесувале, сепак трансформациите во градбата биле во согласност со потребите на семејството.

Покрај сите влијанија кои ги претрпела шопската етничка заедница, таа успеала да сочува голем дел од етничките карактеристики и во етничките пределите каде не претставувала доминантно население. Притоа, може да се констатира и голем степен на зачуваност и засебност на градбите.

Petar Namichev

TRADITIONAL ARCHITECTURE OF THE SHOP ETHNIC COMMUNITY IN EASTERN MACEDONIA

As a result of migrations, traditional architecture has gone through certain transformations, under the influence of the change of natural environment, topography and the position of the settlement. In time, certain conservative attitudes were altered and adjusted to the new environment and ethnic changes. This relates to the traditional attitude regarding the form of the construction, the utilization of the space and the economic buildings. This theory could be proved if one takes into account the transformation of the one and multi-store living premises with an underground basement in the mountain settlements, a form characteristic for the Shop ethnic community, that was transformed later on in a closed one-store tower (in the mountain villages) or 'chardaklija' - an open tower (in the valley villages). Thus, the primary forms of living premises from the mountain areas were not transferred as a type to the newly created settlements, but local traditional forms were accepted. However, we can conclude that the stone houses, that were at the beginning a one-store and later on a multi-store construction, covered with straw, were the most often to be found in the mountain areas (Kriva Palanka, Kartovo, Kozjachija, Radovishki Shopluk). Later on they gained an underground basement (Kartovo, Radovishki Shopluk). This is a typical model of a living premise of the Shop population

Литература:

- **Цвијић, Јован 1987:** Цвијић, Јован, Антропогеографски и етнографски списи, САНУ, Београд, 1987.
- **Malinov Zoran 2001:** Malinov, Zoran, Juzhната i zapadnata granica na Shopite vo Republika Makedonija, The border / Границата, International conference Bulgaria, Stakevci, 29-30.08.2001. vol.1, Sofia, 2001.
- **Јаранов, Д. 1978:** Јаранов, Д., Македонија како природна и економска целин, ИНИ, Скопје, 1978.
- **Светиева, Анета 1992:** Светиева, Анета, Современата состојба на шопската етничка заедница во Кратовско и Кривопаланечко, Зборник, Нова серија, бр.1, Музеј на Македонија, Скопје, 1992.

- **Здравев, Ѓорѓи 1996:** Здравев, Ѓорѓи, Македонски народни носии, кн.1, Матица Македонска, Скопје, 1996.
- **Видоески, Божидар 1996:** Видоески, Божидар, Дијалектите на македонскиот јазик, Етнологија на Македонците, МАНУ, 1996.
- **Trifunoski, Jovan 1964:** Trifunoski, Jovan, Ovčepoljska kotlina, Zbornik za narodni život i običaje, knj.42, Zagreb, 1964.
- **Trifunoski, Jovan 1974:** Trifunoski, Jovan, Kumanovska oblast, Seoska naseqa i stanovništvo, Skopje, 1974.
- **Trifunoski, Jovan 1980:** Trifunoski, Jovan, Krivopalanačka oblast, Zbornik za narodni život i obicaje, knj.48, Zagreb, 1980.
- **Цвијић, Јован 1987:** Цвијић, Јован, Антропогеографски и етнографски списи, САНУ, Београд, 1987.
- **Кличкова, Вера 1972:** Кличкова, Вера, Народната архитектура во Дебарски Дримкол споредена со архитектурата во Радовишки Шоплук, Стара селска архитектура, (Заштита и ревитализација), материјали од симпозиум, Дебар, 1972.
- **Намичев, Петар 1999:** Намичев, Петар, Народната архитектура во селските населби во Овче Поле- Македонско наследство, бр. 10, год. 4, 1999.
- **Намичев, Петар 2002:** Намичев, Петар, Пијанец, рурална архитектура од XIX и почетокот на XX век, Музеј на Македонија, 2002.
- **Намичев, Петар 1995:** Намичев, Петар, Народната архитектура во Кратовско, Етнолог, бр.6, Списание на здружението на етнологи во Македонија, Скопје, 1995.
- **Ѓаровиќ, Lasta 1995:** Ѓаровиќ, Lasta, Zemlja verovanja i rituali, SANU, Beograd, 1995.